

Viurikas maailm

Eestis pesitseb kolme liiki viusid, eksikülalisena kohati tänavusel viuaastal veel neljandatki. Nende eristamine võib näida keeruline, kuid on siiski märksa lihtsam kui orienteeruda muu maailma viude mitmekesisuses.

Ülo Väli

Viud on enim varieeruva sulestikuga linnurühmi. Tavaliselt erinevad omavahel välimuselt noor- ja vanalinnud, mõlemas vanuserühmas leidub omakorda eri värvi vorme, kes pealegi isekeskis laialt varieeruvad. See pole keeruliseks teinud mitte ainult viude määramise,

liselt erinevad omavahel välimuselt noor- ja vanalinnud, mõlemas vanuserühmas leidub omakorda eri värvi vorme, kes pealegi isekeskis laialt varieeruvad. See pole keeruliseks teinud mitte ainult viude määramise,

vaid ka nende süstemaatilise jaotamise. Viude perekondi, liike ja alamliike on läbi aegade korduvalt liidetud ja lahutatud, ümber tõstetud ja uusi loodud.

Viimaste aastate geeniuuringud on taksonoomilisi muudatusi tubliski hoogustanud [1, 16]. Üsna raske on selles virvarris järge pidada ja pole välistatud, et isegi siinse kirjuti-se koostamisest ilmuniseni on viude süsteem juba uuenenud.

Võrreldes inglise- ja ladinakeelsete nimetuste muutlikkusega, on viude eestikeelsed nimetused olnud viimastel aastakümnetel üsna stabiilsed. Praegu kannab eesti keeles nime-tust *viu* 63 hauglaste sugukonna

♦ 2. Aafrikas pesitsev kiltmaa-viu (*Buteo augur*) on meeldejäävaima välimusega viusid nii oma laiade tiibade kui ka kontrastse värvuse tõttu

◊ 1. Ruugeviu (*Buteogallus meridionalis*) on oma perekonnast kõige vähem veega seotud ja sarnaneb elukommetelt pigem meie hiireviuga

Foto: Ülo Väli

◊ 3. Sooviu (*Buteogallus urubitinga*) armastab vee lähedust

larum, Korsikal ja Sardiinias *B. b. arri-gonii*, Sitsiilias ja mujal Lõuna-Itaalias *B. b. pojana* ning Madeiral *B. b. har-terti*. Veel hiljuti oli hiireviul ligi poole rohkem alamliike, kuid praeguseks on need tõstetud liikide staatusse.

Taliviul (*Buteo lagopus*) on vähe alamliike, kuid nendegi kohta on eri arvamusi. Nominaatalamliik (s.t alamliik, mille nimetus on sama mis liiginimetus) *B. l. lagopus* pesitseb Põhja-Euraasias. Mõnedel andmetel piirdub tema levila peamiselt Lääne-

kellel näiteks erinevalt teistest taliviul alamliikidest leidub ka tume vorm. Taksonoomilist segadust on taliviud ise suurendanud, olles ristunud hiireviuga: selle kohta on teateid nii Norrast [12] kui ka Soomest [9].

Tänavu lisandus Eesti linnustiku nimekirja stepiviul (*Buteo rufinus*), kelle nominaatalamliik *B. r. rufinus* pesitseb Kagu-Euroopa ja Aasia metsastepiides, steppides ning poolkõrbetes ja rändab talvitama Lõuna-Aasiasse. Eestile lähimad pesitsusalad jäävad Ungarisse ja Ukrainasse, kust küllap pärineb meilgi kohatud isend. Põhja-Aafrikas elab aga stepiviul paikne alamliik *B. r. cirtensis*, keda on viimastel aastatel üha sagedamini kohatud

Lõuna-Euroopas. Näiteks Hispaanias ja Itaalias on see alamliik loonud püsiva asurkonna ning mõnikord ristub seal ka hiireviuga [6].

Aasia viude seas on alati liigina eristatud *Buteo* perekonna kogukaimat esindajat ida-stepiviul (*B. hemilasius*), kes elab maailmajao idaosa steppides ja mägismaadel. Viimasel ajal on eraldi liikidena eristatud ka

Viude perekondi, liike ja alamliike on läbi aegade korduvalt liidetud ja lahutatud, ümber tõstetud ja uusi loodud.

Palearktikaga ning Jenissei jõest ida pool pesitseb juba teine alamliik *B. l. menzbieri*. Teiste autorite meelest peaks viimati nimetatud alamliiki kuuluma ka ida pool ja Kamtšatkal elutsev alamliik *B. l. kamtschatkensis*, keda mõni arvab leiduvat ka Vaikse ookeani rannikul Põhja-Ameerikas. Ühel meelel ollakse selles, et Põhja-Ameerikas pesitseb valdavalt *B. l. sanctijohannis*,

liiget [5], kes jagunevad enam kui kümnesse perekonda. Neist tulebki siin kirjutises juttu. Selguse huvides peab siiski kasutama ka ladina- ning mõnikord isegi ingliskeelseid nimetusi, nende puhul olen võtnud aluseks hiljuti ilmunud maailma lindude nimestiku [13].

Liigirikkaim viude seas on perekond *Buteo*. Sellesse kuulub ka üks maailma arvukamaid röövlinnuliike hiireviul (*Buteo buteo*). Hiireviul on levinud ulatuslikul alal Euraasias ning tal on praegu eristatud kaheksa alamliiki. Suuremas osas Mandri-Euroopast ja Briti saartel elab *Buteo buteo buteo*, Ida-Euroopas ja Lääne-Aasias *B. b. vulpinus*, Kaukaasias *B. b. menetriesi*. Mitu alamliiki pesitseb väikestel saartel: Assooridel *B. b. rothschildi*, Kanaaridel *B. b. insu-*

◊ 4. Kalaviud (*Busarellus nigricollis*) võib tihti kohata väiksemate veekogude ääres kalu varitsemas

varasemaid hiireviu alamliike Jaapanis (*B. japonicus*), Himaalajas (*B. refectus*) ning Aasia ja Aafrika piiril asuval Socotra saarel (*B. socotraensis*).

Aafrikas leidub *Buteo* perekonna viusid enam-vähem niisama arvukalt kui Euraasias. Peale eelnimetatud stepiviu alamliigi pesitseb Aafrika mandril veel viis liiki viusid: somaali viu (*B. archeri*), kiltmaa-viu (*B. augur*; ◊ 2), palmiviu (*B. auguralis*), tähnikviu (*B. oreophilus*) ja lõuna-tähnikviu (*B. trizonatus*). Ka Madagaskaril elab oma, madagaskari viu (*B. brachypterus*). Cape Verde saartel pesitsev endeemne kapverdi hiireviu (*B. b. bannermani*) arvati vahepeal omaette liigiks, kuid viimaste seisukohtade järgi [13] on ta taas taandatud hiireviu alamliigiks.

Enamik Aafrika viusid on paiksed, vaid mõned asurkonnad teevad lühimaarändeid, kuid kindlasti tuleb Aafrika liikide hulka arvata ka siia talvitama rändav hiireviu alamliik *B. b. vulpinus*.

Kõige viurikkam maailmajagu on Ameerika. Esmapilgul tekitab sealse liikidega tutvumisel kindlasti segadust asjaolu, et eurooplase kõrvale harjumuspärase ingliskeelse *buzzard* asemel kannavad seal kõik viud hoopis nimetust *hawk*. Selle nimetuse all tuntakse siinpool ookeani ju hoopis haukaid.

Nimest hoolimata pesitseb Põhja-Ameerikas peale holarktilise levilaga taliviu veel viis perekonna *Buteo* liiki, Kesk- ja Lõuna-Ameerikas leidub aga veel teist sama palju liike. Selle perekonna viusid jätkub ka näiteks Hawaiile ja Galápagose saartele.

Ameerika rikkus ei piirdu *Buteo* viudega, peale nende on seal veel hulk liike, kes on jagatud teistesse perekondadesse. Näiteks selvaviude (*Leucopternis*) hulka kuulus veel hiljuti kolmteist erksa mustvalge sulestikuga neotroopilist lindu, kes on praeguseks geneetiliste analüüside järgi arvatud mitmesse perekonda.

Perekonda *Buteogallus* kuulub

ühemä Kesk- ja Lõuna-Ameerika liiki, kellest enamik on seotud veega: mangroovide, soode, jõe, mereranna ja teiste märgaladega (◊ 1, 3). Vee lähedal elavate liikide toidueelistused võivad erineda meie ettekujutusest viude saagist, näiteks on mitu liiki spetsialiseerunud krabide püügile. Vaid üht liiki hõlmavasse perekonda *Busarellus* kuulub veelembene kalaviu (*B. nigricollis*; ◊ 4), kelle põhitoid – kalad – võib samuti tunduda Eesti viuhuvilisele ootamatu.

Uue Maailma tuntuim viu on kahtlemata punasaba-viu (*Buteo jamaicensis*), keda võib pidada meie hiireviu Põhja-Ameerika analoogiks: ta on suurima levilaga ja üks arvukamaid sealseid röövlindude, kes asustab väga erisuguseid elupaiku; tema sulestik on ülimalt varieeruv ning tal eristatakse üle kümne alamliigi. Punasabaviu hääli on saanud tuttavaks ka filmihuvilistele: just selle liigi kriiskavat hüüdu on peetud sobivaimaks taustaheliks vesternides, isegi siis, kui kaad-

ris lendab parajasti mõni kondor või kotkas.

Punasaba-viu on Põhja-Ameerikas paikne või lühimaarändur, aga näiteks kattuva levilaga ja isegi temaga ristuv [14] preeriaviu (*Buteo swainsoni*) liigub sadadesse, mõnikord isegi tuhandetesse isenditesse ulatuvate parvedena siinsetest preeriatest talvitama Lõuna-Ameerika pampadesse.

Lõuna-Ameerikas võib sagedamini kohata viude perekonna väikseimat esindajat väikeviud (*Rupornis magnirostris*), kes saab hakkama igasuguses maastikus metsast asulani (♦ 5).

Mitu Ameerika viuliiki on röövlindude kohta harukordselt sotsiaalsed. Galapagose viu (*Buteo galapagoensis*) harrastab nn kooperatiivset polüandriat: ühe emaslinnuga elab koos mitu isaslindu, kellel kõigil on pesitsemisel tähtis roll [7]. Nagu looduses sageli, püüab emaslind võimalikult paljudelt partneritelt järglastele geene saada, kuid sellel liigil ei piirdu isaslindude osa üksnes viljastamisega, vaid nad osalevad ka poegade toitmisel. Tavaliselt on sääraseid partnereid kaks või kolm, mõnikord aga koguni kaheksa.

Ka Põhja- ja Kesk-Ameerikas levinud rüütelviu (*Parabuteo unicinctus*) on kooperatiivne pesitseja, kuid erinevalt eelmainitud liigist on pesitsusrühma liikmed omavahel sugulased: pesitsuspaari abistavad eelmiste aastate pojad [3]. Abi ei seisne mitte ainult enese püütud saagi toomises poegadele, vaid ka jahti peetakse ühiselt. Kuni kuueliikmeline rüütelviude jahisalk võib sel moel murda endast suurematki saaki. Niisugune ühine saagijaht on röövlindude seas ebatavaline ning meenutab pigem imetajatest suurkiskjaid, näiteks hundikarja.

Eriliselt sotsiaalse käitumise tõttu on rüütelviu olnud õhtumaa-des populaarne jahikull. Vangistusest põgenenud rüütelviud on näiteks Suurbritannias pesitsenud edukalt ka

looduses. Tugev võõramaine konkurent avaldab kindlasti mõju kohalikele kullidele ja teistelegi liikidele. Kuna vangistuses peetavate lindude arv on suur, leidub ka puuripõgenikke palju ning oht kohalikule elustikule on seega märkimisväärne.

Herilaseviuliike on vähe, ent värvusvariantide rohkuselt on nad maailma röövlindude seas esirinnas.

Mõned viud meenutavad teisi linde. Ameerika viudest on näiteks mustviu (*Buteo albonotatus*) nii värvuse kui ka lennustiili poolest äravahetamiseni sarnane kalkunkondoriga, kellega ta sageli seltsib. Võimalik, et selle mimikri eesmärk on tähelepandamatu ligipääs oma saagile, kes kondori rünnet ei oska oodata, või eesmärk hoopis tagada, et väiksemad liigid ei ahistaks [17].

Mitu viuliiki ei püüa aga kedagi otseselt kopeerida, kuid on evolutsioonis siiski kujunenud teiste liikide sarnaseks. Näiteks väänjalg-viu (*Geranospiza caerulea*) on väljusest kana- ja loorkulli vahepealne, pikka jalgade tõttu on ta inglise keeles saanud nime-tuse *crane hawk* (♦ 6). Eestikeelse nimetuse on sellele liigile andnud omapärane jahi-viis. Nimelt turnib ta sageli puutüvedel ning proovib oma

pika jalaga õõnsustest linnupoegi, roomajaid või muud suupoolist välja koida. Edule aitab kaasa võime painutada jookset nii ette- kui ka tahapoole.

Kotkasviu *Geranoaetus melanoleucus* ning kaks hiidviu *Buteogallus* liiki asustavad Kesk- ja Lõuna-Ameerikat. Nagu nende nimetuski viitab, on tegu kotkasuuruste röövlindudega, kelle eluviis ja toituminegi on kotkalik.

Haugasviude (*Butastur*) pikk saba meenutab tõepoolest haukaid, aga kuna neil on ka pikad saledad tiivad, sarnanevad nad väljusest pigem loorkullidega. Selle perekonnaga tutvust tehes aga lahkusime juba Ameerikast: kolm haugasviuliiki pesitsevad Lõuna-Aasias ja üks troopilises Aafrikas.

Seni ei ole veel üldse olnud juttu herilaseviudest.

Sellepärast, et ülejäänud viud on fülogeneetiliselt ühtne rühm, kuid herilaseviud on neile ühed kaugeimad sugulased, veel kaugemad on päevaröövlindudest vaid kalakotkas ja pistrikud [15].

Herilaseviuliike on vähe, ent värvusvariantide rohkuselt on nad maailma röövlindude seas esirinnas. Põhjusena on pakutud taas mimikrit. Kui eespool kirjeldatud mustviu püüab end näidata tegelikust ohutumana, siis herilaseviude puhul on asi vastupidi.

Meilgi pesitseva herilaseviu (*Pernis apivorus*) puhul on näiteks oletatud, et noorlindude sarnasus pisut tugevama hiireviuga võib vähendada kanakulli rünnete riski [4]. Et aga ka hiireviuid leidub kanakulli saagis

♦ 5. Väljusest ühtaegu nii raudkulli kui ka hiireviud meenutava väikeviu (*Rupornis magnirostris*) tavalisust iseloomustab tabavalt tema ingliskeelne nimetus *roadside hawk*

Foto: Ülo Väli

Foto: Ülo Väli

♦ 6. Lendav väänjalg-viu (*Geranospiza caerulescens*) meenutab kotkatiibadega kanakulli

küllaltki sageli, näib tõenäolisem hüpotees, et herilaseviud püüavad sarnaneda mõne tugevama kotkaliigiga [8]. Euroopa kotkaste hulgast ei leia sarnaseid kuigi palju, aga herilaseviu kümmekonnast värvusvormist igaüks sarnaneb mõne troopilise kotkaga ning troopikas veedab see liik, eriti noorlinnud, suure osa oma ajast.

Samasugust mimikrit on täheldatud ka teistel herilaseviudel: nii Ida-Aasias pesitsev tutt-herilaseviu (*P. ptilorchynchos*), kes on meie liigiga nii lähedane, et võib temaga ristuda, kui ka Indoneesias ja Filipiinidel elav vööt-herilaseviu (*P. celebensis*), keda viimasel ajal on soovitatud jagada kaheks liigiks [11], on äravahetamiseni sarnased Kagu-Aasia tuttkotkastega (*Spizaetus*) [2].

Vaid kolme-nelja liigiga perekonna *Pernis* liikmete arv piirdubki. Peale selle leidub ka Uus-Guineal kaks liiki herilaseviusid, kuid nemad on eristatud omaette perekonda *Henicopernis*, sest nii geneetiliselt kui ka mitme välistunnuse poolest on nad meie herilaseviudest üsna erinevad [10].

Sellega oleme vümaailmale kiire ringi peale teinud. Loodetavasti õnnestus lugejal vähemalt pisutki saada selgust, kuivõrd rikkaliku seltskonda kuuluvad Eesti viud maailma plaanis. Järgmistes artiklites vaatleme lähemalt, kuidas meie oma viud kodumaal ja laias ilmas viuasju ajavad. ■

1. do Amaral, Fábio Raposo et al. 2009. Patterns and processes of diversification in a widespread and ecologically diverse avian group, the buteonine hawks (Aves, Accipitridae). – Molecular Phylogenetics and Evolution 53: 703–715.
2. van Balen, S. et al. 1999. Juvenile plumage of Javan Crested Honey Buzzard, with comments on mimicry in south-eastern Asian *Pernis* and *Spizaetus* species. – Dutch Birding 21: 192–198.
3. Bednarz, James C. 1988. Cooperative hunting Harris' Hawks (*Parabuteo unicinctus*). – Science 239: 1525–1527.
4. Duff, Daniel 2006. – Has the juvenile plumage of Honey-buzzard evolved to mimic that of Common Buzzard? – British Birds 99: 118–128.
5. Eesti ornitoloogiaühingu linnunimetuste komisjon 2015. Maailma lindude nime-tused. <http://www.eoy.ee/node/11>, seisuga 01.08.2015.
6. Elorriaga, Javier; Muñoz, Antonio-Román 2013: Hybridisation between the Common Buzzard *Buteo buteo buteo* and the North African race of Long-legged Buzzard *Buteo rufinus cirtensis* in the Strait of Gibraltar: prelude or prelude to colonisation? – Ostrich 84: 41–45.
7. Faaborg, John et al. R. 1980. Preliminary observations on the occurrence and evolution of polyandry in the Galapagos Hawk (*Buteo galapagoensis*). – Auk 97: 581–590.
8. Ferguson-Lees, James; Christie, David, A. 2001. Raptors of the World. Christopher Helm, London.
9. Forsman, Dick; Lämsä, E. 2007. Hiirihaukan ja piekanan onnistunut sekapesintä Suomessa. – Linnut 42/1: 36–37.
10. Gamauf, Anita; Haring, Elisabeth. 2004. Molecular phylogeny and biogeography of Honey-buzzards (genera *Pernis* and *Henicopernis*). – J. Zool. Syst. Evol. Res. 42: 145–153.
11. Gamauf, Anita; Haring, Elisabeth. 2005. Phylogeny of Old World *Perninae* (Accipitridae) based on mitochondrial DNA sequences. – Zool. Med. Leiden 79–3: 175–177.
12. Gjershaug, Jan Ove et al. 2006. Hybridisation between Common Buzzard *Buteo buteo* and Rough-legged Buzzard *B. lagopus* in Norway. – Bulletin of the British Ornithologists' Club 126: 73–80.
13. del Hoyo, Josep; Collar, Nigel J. 2014. HBW and BirdLife International illustrated checklist of the birds of the World (Vol. 1). Lynx Edicions, Barcelona.
14. Hull, Joshua M. et al. 2007. Hybridization among buteos: Swainson's Hawks (*Buteo swainsoni*) × Red-tailed Hawks (*Buteo jamaicensis*). – Wilson Journal of Ornithology 119: 579–584.
15. Lerner, Heather R. L.; Mindell, David P. 2005. Phylogeny of eagles, Old World vultures, and other Accipitridae based on nuclear and mitochondrial DNA. – Molecular phylogenetics and evolution 37 (2): 327–346.
16. Lerner, Heather R. L.; Klaver, Matthew, C.; Mindell, David P. 2008. Molecular phylogenetics of the Buteonine birds of prey (Accipitridae). – Auk 125 (2): 304–315.
17. Willis, Edwin O. 1963. Is the Zone-tailed Hawk a mimic of the Turkey Vulture? – Condor 65: 313–317.

Ülo Väli (1974) on 2015. aasta linnu projekti juht ja Eesti ornitoloogiaühingu röövlinnutöörühma juht; töötab Eesti maaülikoolis vanemteadurina.

Valge viu

EHkki heledat viud kohates tuleb esimesena meelde taliviud, leidub ka meil pesitseval hiireviul ja herilaseviul heledaid värvusvorme, nagu võis näha Eesti Looduse kevadiste numbrite fotodelt. Sellistel heledate vormide isenditel leidub siiski alati rohke-mal või vähemal määral ka tumedaid sulepartiisid.

Tänavu 2. juunil kohtasin ühel Tartu-lähedasel raiesmikul varitsemas aga hiireviud, kellel tumedad suled puudusid hoopiski. Tegu oli nn leukistliku linnuga, kellel

arenguhäire tõttu on tekkinud kogu sulestikus pigmendipuudulikkus.

Mõne definitsiooni järgi võib seda viud nimetada ka osaliselt albinootiliseks isendiks, kuid erinevalt tüüpilistest albiinodest olid selle viu jalad ja nokk normaalse värvusega ning silmad ei olnud punased, vaid üksnes pisut tava-pärasest heledamad.

Kuigi käin seal kandis tihti, ei ole ma valget viud seal rohkem kohanud. Tõenäoliselt ei olnud tegemist pesitseva isendiga. Leukistlikke hiireviusid leidub väga harva, kuid neid on siiski märgatud ka mujal Euroopas. Samuti on seda laadi isendeid nähtud hiireviu Põhja-Ameerika „analoogil“ punasaba-viul.

Foto: Ülo Väli